

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Αρ. 34 (2025)

Ψηφιακές Λογοτεχνικές Σπουδές

Το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου: από την ιδιωτική συλλογή στη δημόσια δημιουργικότητα

Ελισάβετ Αρσενίου, Χαράλαμπος Οταμπάσης, Παναγιώτης Φελέκης

Copyright © 2026, Ελισάβετ Αρσενίου, Χαράλαμπος Οταμπάσης, Παναγιώτης Φελέκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αρσενίου Ε., Οταμπάσης Χ., & Φελέκης Π. (2026). Το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου: από την ιδιωτική συλλογή στη δημόσια δημιουργικότητα. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, (34), 46–59. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/syγκrissi/article/view/42590>

**ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΑΡΣΕΝΙΟΥ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΟΤΑΜΠΑΣΗΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΦΕΛΕΚΗΣ**
Πάντειο Πανεπιστήμιο

**Το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου: από την ιδιωτική συλλογή στη δημόσια
δημιουργικότητα**

1. Εισαγωγή

Στον σύγχρονο ψηφιακό κόσμο, η ίδια η συνθήκη της ψηφιακότητας, ως σύστημα κωδικοποίησης, αναπαράστασης και διαμεσολάβησης της γνώσης, αναδιαμορφώνει ριζικά τους τρόπους με τους οποίους προσεγγίζουμε, μελετούμε και ερμηνεύουμε τα πολιτισμικά φαινόμενα.¹ Η ψηφιακή αναπαράσταση του λόγου, της εικόνας και του τεκμηρίου καθιστά δυνατή την ανάπτυξη νέων μορφών πολυτροπικότητας, υπερκειμενικότητας και δικτυακής διασύνδεσης, υποστηρίζοντας κρίσιμες εφαρμογές των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών, όπως η δημιουργία και η διαχείριση ψηφιακών αρχείων, οι επιστημονικές ψηφιακές εκδόσεις και η επεξεργασία δεδομένων και μεταδεδομένων.

Η αναδιαμόρφωση των ιστορικών και φιλολογικών σπουδών μέσω της ψηφιακότητας δεν περιορίζεται σε τεχνικές και μετρήσιμες βελτιώσεις: συνιστά μια βαθιά επιστημολογική μετατόπιση στις ανθρωπιστικές επιστήμες, η οποία επηρεάζει τον τρόπο συγκρότησης του επιστημονικού αντικειμένου, τις μεθόδους ανάλυσης και τα καθεστώτα πρόσβασης στη γνώση. Στο πλαίσιο αυτό, η αρχή του ανοιχτού, του δημόσιου και του δυναμικά απεριόριστου, όπως εκφράζεται μέσα από πρακτικές ανοιχτών δεδομένων, υπολογιστικής αναπαράστασης, δικτυακής διαμοίρασης και συνεργατικών ψηφιακών υποδομών, λειτουργεί ως καταλύτης για νέες μορφές πρόσβασης, διάχυσης και ερμηνείας της γνώσης. Ωστόσο, οι δυνατότητες αυτές δεν συνιστούν αυτονόητες ή ήδη πραγματοποιημένες συνθήκες, αλλά προοπτικές που εξαρτώνται από τεχνικούς, νομικούς, θεσμικούς και επιστημονικούς παράγοντες.

Υπό αυτό το πρίσμα, παρουσιάζεται μια πρόσφατη εξέλιξη στον χώρο των νεοελληνικών σπουδών, με αφορμή την ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου (1907-1985). Ο Νίκος Εγγονόπουλος, εξέχουσα μορφή της νεοελληνικής ποίησης και του υπερρεαλισμού, αλλά και σημαντικός ζωγράφος και πανεπιστημιακός δάσκαλος, συγκρότησε και διατήρησε με ιδιαίτερη επιμέλεια το αρχείο του, δημιουργώντας ένα σύνθετο σώμα τεκμηρίων που περιλαμβάνει λογοτεχνικά, εικαστικά και διοικητικά ίχνη της δημιουργικής και δημόσιας δραστηριότητάς του. Το αρχείο παραχωρήθηκε από την Εριέττη Εγγονοπούλου στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών και αποτελεί σήμερα αντικείμενο ερευνητικού εγχειρήματος που αξιοποιεί σύγχρονες μεθοδολογίες ψηφιοποίησης, τεκμηρίωσης με μεταδεδομένα και ψηφιακής αναπαράστασης, στα πλαίσια του έργου με τίτλο «Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου: Ψηφιοποίηση, τεκμηρίωση και δημοσιοποίηση», το οποίο υλοποιείται με τη χρηματοδότηση του ΕΛ.ΙΔ.ΕΚ. (Ελλάδα 2.0).

¹ Όπως επισημαίνει η Katherine Hayles, «καθώς η κοσμοθεωρία του κώδικα αποκτά συγκρίσιμη σημασία ανάλογη με τις κοσμοθεωρίες του λόγου και της γραφής, τα προβλήματα της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους γίνονται ολοένα και πιο σύνθετα και περίπλοκα» (2010, σ. 31). Συμπληρωματικά, βλ. Ακριτίδου (2015, σσ. 663-691).

Το παρόν άρθρο αντιμετωπίζει το αρχείο ως ήδη προσβάσιμο ψηφιακό αποθετήριο (βλ. <https://www.archart.gr/en>), του οποίου οι επιστημονικές, παιδαγωγικές και πολιτισμικές δυνατότητες διαμορφώνονται σταδιακά εξαιτίας του ποικίλλου υλικού που προσφέρει για πρώτη φορά στο αναγνωστικό και ερευνητικό κοινό. Στόχος είναι αφενός η περιγραφή της φυσιογνωμίας και του χαρακτήρα του αρχείου –ως λογοτεχνικού και καλλιτεχνικού συνόλου όπου λόγος και εικόνα συνυπάρχουν οργανικά– και αφετέρου η τοποθέτησή του στο ευρύτερο θεωρητικό και διεθνές πλαίσιο των ψηφιακών λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών αρχείων.

2. Το αρχείο ως πολιτισμικό και επιστημονικό ζητούμενο

Παρά τον ανατρεπτικό τους χαρακτήρα, οι Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες δεν συνιστούν μια ρήξη ή εξέγερση απέναντι στην παραδοσιακή φιλολογία, αλλά μια νέα οπτική προσέγγιση της, με επίκεντρο τις πρακτικές της ψηφιακής και αρχαιολογικής κουλτούρας.² Το πεδίο των Ψ.Α.Ε. εκτείνεται πέρα από τη φιλολογία, αγκαλιάζοντας την ιστορία, την αρχαιολογία, τις πολιτισμικές σπουδές, τη μουσιολογία και τις επιστήμες της πληροφορίας, και επαναπροσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται, τεκμηριώνονται και καθίστανται ερευνητικά αξιοποιήσιμα τα πολιτισμικά δεδομένα.

Η αυξανόμενη ανάγκη για συστηματική τεκμηρίωση με πρότυπα μεταδεδομένων, για διαλειτουργικότητα και για ψηφιακή αναπαράσταση σύνθετων πολιτισμικών συνόλων καθιστά τα αρχεία καλλιτεχνών και συγγραφέων κρίσιμους κόμβους έρευνας. Σε ένα επιστημονικό πεδίο όπως αυτό της λογοτεχνίας, που βρίσκεται σε διαρκή διάλογο με άλλες τέχνες, οι μέθοδοι έρευνας αναδιαμορφώνονται, ενσωματώνοντας εργαλεία όπως οι βάσεις δεδομένων πολιτισμικών πόρων, οι ψηφιακές υποδομές ανοιχτής πρόσβασης και οι τεχνικές υπολογιστικής ανάλυσης.

Τα ζητήματα του κανόνα, της αξίας, της ιεράρχησης και των μηχανισμών εξουσίας που διαμορφώνουν το φιλολογικό πεδίο προηγούνται κάθε επιμέρους ερευνητικής πράξης. Στο ψηφιακό περιβάλλον, οι προβληματικές αυτές μετατοπίζονται και σε τεχνολογικό επίπεδο, επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο οι ερευνητές διαχειρίζονται, ερμηνεύουν και δημοσιοποιούν τα αρχαιολογικά τεκμήρια. Η πρόκληση δεν αφορά μόνο τη συντήρηση των υλικών φορέων, αλλά και τη σταδιακή δημοκρατικοποίηση της πρόσβασης, υπό όρους επιστημονικής εγκυρότητας, θεσμικής ευθύνης και σεβασμού των δικαιωμάτων που διέπουν το αρχαιολογικό υλικό. Η ερμηνευτική τους διαχείριση ως κρίσιμων πολιτισμικών αγαθών προϋποθέτει τη σύζευξη φιλολογικής εμβρίθειας και τεχνολογικής μεθοδολογίας. Σε αυτή τη συνάντηση παράδοσης και ψηφιακής καινοτομίας εδράζεται η σύγχρονη προσέγγιση του λογοτεχνικού και καλλιτεχνικού αρχείου ως δυναμικού πεδίου έρευνας, εκπαίδευσης και πολιτισμικού αναστοχασμού.

² Ο όρος «κουλτούρα» χρησιμοποιείται εδώ συστηματικά, προκειμένου να δηλωθεί ένα πλέγμα εννοιών που περιλαμβάνει τη μνήμη, την ταυτότητα, το παρελθόν και την αφήγηση: έννοιες οι οποίες δεν συνδέονται μόνο με την πρόσβαση και τη χρήση των αρχείων, αλλά αναδεικνύουν και την πολλαπλή πολιτισμική και κοινωνική σημασία τους. Για περισσότερα, βλ. Pressman & Swanstrom (2013, σ. 6).

3. Τι είναι ένα λογοτεχνικό / καλλιτεχνικό αρχείο και ποια η αξία του

Ένα λογοτεχνικό ή καλλιτεχνικό αρχείο δεν αποτελεί απλώς μια συλλογή τεκμηρίων που σχετίζονται με το έργο ενός δημιουργού, αλλά συγκροτεί έναν σύνθετο και δυναμικό χώρο, όπου αποτυπώνονται οι διαδικασίες της δημιουργίας, της πρόσληψης και της ιστορικής εγγραφής του έργου. Πρόκειται για σύνολα υλικού ετερογενούς χαρακτήρα, τα οποία περιλαμβάνουν χειρόγραφα, δακτυλόγραφα, προσχέδια, σημειώσεις, ημερολόγια, αλληλογραφία, εικαστικά έργα, φωτογραφίες, τεκμήρια εκδοτικής και κριτικής πρόσληψης, καθώς και διοικητικά ή προσωπικά έγγραφα. Ο χαρακτήρας ενός τέτοιου αρχείου δεν είναι αποκλειστικά φιλολογικός ή καλλιτεχνικός, αλλά υβριδικός, καθώς συνδυάζει διαφορετικές μορφές λόγου, εικόνας και τεκμηρίου.

Η διάκριση μεταξύ λογοτεχνικού και καλλιτεχνικού αρχείου δεν είναι πάντοτε σαφής, ιδίως στην περίπτωση δημιουργών των οποίων το έργο εκτείνεται σε περισσότερα του ενός καλλιτεχνικά πεδία. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η οργανική συνύπαρξη του λόγου και της εικόνας δεν αποτελεί απλή θεματική συνάφεια, αλλά δομικό χαρακτηριστικό του αρχειακού συνόλου, το οποίο καθορίζει τόσο τις μεθόδους τεκμηρίωσης όσο και τα ερμηνευτικά εργαλεία που απαιτούνται για τη μελέτη του. Η αναγνώριση του χαρακτήρα του αρχείου είναι, συνεπώς, κρίσιμη, καθώς ορίζει το θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτό εντάσσεται, καθώς και τη βιβλιογραφική του πλαισίωση.

Η αξία ενός λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού αρχείου είναι πολλαπλή. Σε επιστημονικό επίπεδο, παρέχει πρωτογενές υλικό που επιτρέπει την ανασύνθεση της δημιουργικής διαδικασίας, τη μελέτη της γενεαλογίας των έργων και την ερμηνεία τους σε συνάρτηση με το ιστορικό, κοινωνικό και αισθητικό τους πλαίσιο. Σε παιδαγωγικό επίπεδο, λειτουργεί ως πεδίο βιωματικής μάθησης και ανάπτυξης κριτικής σκέψης, καθώς φέρνει τους εκπαιδευόμενους σε άμεση επαφή με τις υλικές και πνευματικές διαστάσεις της δημιουργίας. Σε πολιτισμικό επίπεδο, συμβάλλει στη διατήρηση και ανάδειξη της συλλογικής μνήμης και στη συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας.

Στο ψηφιακό περιβάλλον, τα αρχεία αυτά αποκτούν επιπλέον διαστάσεις. Η ψηφιοποίηση και η τεκμηρίωσή τους με μεταδεδομένα δεν αποσκοπούν απλώς στη διατήρηση ή την αναπαραγωγή του υλικού, αλλά στη δημιουργία νέων δυνατοτήτων πρόσβασης, διασύνδεσης και ερμηνείας. Ωστόσο, οι δυνατότητες αυτές δεν είναι αυτονόητες ούτε απαλλαγμένες από προκλήσεις. Η διεθνής βιβλιογραφία έχει αναδείξει τόσο τα οφέλη όσο και τα όρια των ψηφιακών λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών αρχείων, επισημαίνοντας ζητήματα όπως η υλικότητα του τεκμηρίου, η απώλεια συμφραζομένων, η βιωσιμότητα των ψηφιακών υποδομών και οι πολιτικές πρόσβασης.³

Η ψηφιακή αναπαράσταση ενός αρχείου δεν αναιρεί τον αρχειακό του χαρακτήρα, αλλά τον επαναπροσδιορίζει. Το αρχείο παύει να λειτουργεί αποκλειστικά ως στατική αποθήκη του παρελθόντος και μετασχηματίζεται σε ενεργό πεδίο έρευνας, όπου η τεκμηρίωση, η ερμηνεία και η χρήση του υλικού βρίσκονται σε διαρκή διάλογο. Η αξία του δεν έγκειται μόνο στο περιεχόμενό του, αλλά και στις πρακτικές που αναπτύσσονται γύρω από αυτό: στις μεθόδους περιγραφής, στις επιλογές ταξινόμησης, στις τεχνολογικές υποδομές και στις μορφές πρόσβασης που σχεδιάζονται.

³ Βλ. Dever & Morra (2014, σσ. 223–226) και Bode (2024, σσ. 89–106).

Σε αυτό το πλαίσιο, η μελέτη ενός λογοτεχνικού και καλλιτεχνικού αρχείου δεν μπορεί να αποσπαστεί από το ευρύτερο διεθνές παράδειγμα των ψηφιακών αρχείων,⁴ τα οποία αντιμετωπίζονται πλέον ως κρίσιμες υποδομές πολιτισμικής και επιστημονικής γνώσης. Παραδείγματα όπως τα ψηφιακά αρχεία του William Blake ή άλλων δημιουργών που συνδυάζουν λόγο και εικόνα καταδεικνύουν τη σημασία της θεωρητικής και τεχνολογικής πλαισίωσης για την ουσιαστική αξιοποίηση τέτοιων συνόλων. Η ένταξη ενός αρχείου σε αυτό το πλαίσιο δεν αποτελεί ζήτημα απλής σύγκρισης, αλλά προϋπόθεση για την κατανόηση των δυνατοτήτων και των περιορισμών του.

4. Το αρχείο του Νίκου Εγγονόπουλου – Περιεχόμενο και φυσιογνωμία

Το αρχείο του Νίκου Εγγονόπουλου αποτελεί ένα σύνθετο, πολυμορφικό και υβριδικό αρχειακό σύνολο,⁵ το οποίο αποτυπώνει τη λογοτεχνική, εικαστική, εκπαιδευτική και δημόσια δραστηριότητα του δημιουργού, καθώς και υλικό που συγκροτήθηκε μεταθανάτια από την οικογένειά του. Η ιδιαιτερότητα του αρχείου έγκειται στον οργανικό συνδυασμό λόγου και εικόνας, χωρίς ιεραρχικούς διαχωρισμούς ή τεχνητές διακρίσεις ανάμεσα στα καλλιτεχνικά πεδία, στοιχείο που αντανακλά άμεσα την πολυσχιδή δημιουργική ταυτότητα του Εγγονόπουλου ως ποιητή, ζωγράφου και πανεπιστημιακού δασκάλου.

Το αρχειακό σύνολο καλύπτει χρονολογικά την περίοδο 1907–1985, με επιπλέον μεταθανάτιο υποσύνολο που εκτείνεται έως το 2022. Περιλαμβάνει υλικό διαφορετικών μορφότυπων και υλικών φορέων, όπως χειρόγραφα και δακτυλόγραφα λογοτεχνικών κειμένων, προσχέδια ποιητικών συλλογών, μεταφράσεις, σημειώσεις και τετράδια εργασίας, εικαστικά έργα και σχέδια, φωτογραφικό υλικό, διαφάνειες, οπτικοακουστικά τεκμήρια, προσωπική και επαγγελματική αλληλογραφία, διοικητικά και επίσημα έγγραφα, καθώς και βιβλία και περιοδικά από την προσωπική βιβλιοθήκη του δημιουργού. Το σύνολο αυτό συγκροτεί ένα αρχειακό σώμα υψηλής πυκνότητας, το οποίο επιτρέπει τόσο μικροεπίπεδες αναγνώσεις επιμέρους τεκμηρίων όσο και μακροεπίπεδες αναλύσεις της δημιουργικής και πνευματικής του πορείας.

Η μεταβίβαση του αρχείου στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2024. Στη συνέχεια εντάχθηκε σε ερευνητικό έργο με τίτλο «Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου: Ψηφιοποίηση, τεκμηρίωση και δημοσιοποίηση», το οποίο υλοποιείται με τη χρηματοδότηση του ΕΛ.ΙΔ.ΕΚ. στο πλαίσιο του προγράμματος Ελλάδα 2.0. Υπεύθυνος φορέας του έργου είναι το Πάντειο Πανεπιστήμιο, με επιστημονικά υπεύθη την καθηγήτρια Ελισάβετ Αρσενίου, ενώ στη δράση συμμετέχουν η Βιβλιοθήκη της ΑΣΚΤ και το Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Η ομάδα εργασίας συγκροτείται από αρχειονόμους, φιλόλογους και

⁴ Ενδεικτικά ελληνικά παραδείγματα ψηφιακών αρχειακών υποδομών αποτελούν η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) και τα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη. Για μια συγκεντρωτική επισκόπηση των διεθνών ψηφιακών λογοτεχνικών αρχείων βλ. Χρυσανθόπουλος (2020, σσ. 394–402).

⁵ Χαρακτηριστικό είναι το άγνωστο μέχρι πρότινος έργο του Νίκου Εγγονόπουλου *À Revoir: Theophilos*, το οποίο σε επιμέλεια και επίμετρο της Ελισάβετ Αρσενίου κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Ύψιλον (2025). Πρόκειται για μια ποιητική σύνθεση διακοσίων εβδομήντα δύο ελεύθερων στίχων, οι οποίοι μέσω ενός συνδυασμού καθημερινής με λόγιας γλώσσας αποτυπώνουν λεπτομέρειες από τη ζωή και τον θάνατο του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχαήλ (1870-1934).

ειδικούς στον χώρο της τέχνης, γεγονός που αντανακλά τον διεπιστημονικό χαρακτήρα του εγχειρήματος.

Στο πλαίσιο του έργου υλοποιήθηκε συστηματική διαδικασία καταγραφής, ταξινόμησης και τεκμηρίωσης του αρχειακού υλικού, σύμφωνα με καθιερωμένες αρχειακές αρχές και εθνικά πρότυπα περιγραφής. Το αρχείο αντιμετωπίστηκε ως ενιαίο σώμα, με σεβασμό στην αρχή της προέλευσης και της αρχικής τάξης του παραγωγού. Η αρχειακή του δομή οργανώθηκε σε επτά κύριες σειρές: Κείμενα, Εικαστικά έργα, Τετράδια, Επίσημα έγγραφα, Αλληλογραφία, Οπτικοακουστικό υλικό και Βιβλιοθήκη. Κάθε σειρά αναπτύχθηκε περαιτέρω σε υποσειρές, φακέλους και επιμέρους τεκμήρια, με βάση θεματικά, λειτουργικά και χρονολογικά κριτήρια.

Η ποσοτική χαρτογράφηση του αρχείου ανέδειξε την έκταση και την πολυπλοκότητά του: χιλιάδες χειρόγραφα και έντυπες σελίδες, εκατοντάδες φωτογραφίες, διαφάνειες και εικαστικά τεκμήρια, καθώς και σημαντικό όγκο οπτικοακουστικού και βιβλιογραφικού υλικού. Η παράλληλη ψηφιοποίηση πραγματοποιήθηκε σε συντονισμό με τη διαδικασία τεκμηρίωσης, ώστε κάθε ψηφιακό αντικείμενο να αντιστοιχεί σε σαφώς ορισμένη αρχειακή μονάδα. Το ψηφιακό αποθετήριο που αναπτύσσεται αντικατοπτρίζει τη φυσική δομή του αρχείου και υποστηρίζει τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές μορφές έρευνας.

Η φυσιγνωμία του αρχείου δεν περιορίζεται στη διατήρηση και καταγραφή του παρελθόντος. Μέσα από τα τεκμήριά του αναδύεται ένας δημιουργός με έντονη συνείδηση της ιστορικότητας και της ευθύνης του έργου του. Τα χειρόγραφα, τα προσχέδια, τα εικαστικά σημειώματα και τα τετράδια εργασίας αποκαλύπτουν τις διαδικασίες διαμόρφωσης των ποιητικών και εικαστικών του έργων, φωτίζοντας τη σχέση του με την παράδοση, τον μοντερνισμό και τον υπερρεαλισμό. Παράλληλα, το αρχείο επιτρέπει την επανεξέταση στερεοτυπικών εντάξεων του Εγγονόπουλου στη λεγόμενη «γενιά του '30», αναδεικνύοντας την ιδιοτυπία και την αυτονομία της δημιουργικής του στάσης.

Συνολικά, το αρχείο του Νίκου Εγγονόπουλου συγκροτεί ένα δυναμικό πολιτισμικό σώμα, του οποίου η αξία δεν εξαντλείται στη φιλολογική ή ιστορική τεκμηρίωση. Η υβριδική του φύση, η ποικιλία των τεκμηρίων και η συστηματική αρχειακή του επεξεργασία δημιουργούν τις προϋποθέσεις για πολλαπλές ερευνητικές, παιδαγωγικές και πολιτισμικές χρήσεις, οι οποίες αναπτύσσονται σταδιακά στο πλαίσιο του ψηφιακού εγχειρήματος.

5. Ενδεικτικά παραδείγματα αρχειακής τεκμηρίωσης

Η αρχειακή επεξεργασία του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου δεν περιορίστηκε στη μακροεπίπεδη οργάνωση του υλικού, αλλά επεκτάθηκε και στη λεπτομερή τεκμηρίωση επιμέρους ευρημάτων, επιτρέποντας τη μελέτη της δημιουργικής διαδικασίας σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Η ιεραρχική δομή της ταξινόμησης — από τη σειρά έως το επιμέρους τεκμήριο — καθιστά δυνατή την παρακολούθηση της εξέλιξης συγκεκριμένων έργων και θεματικών. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η τεκμηρίωση ποιητικού χειρογράφου της δεκαετίας του 1940, το οποίο περιλαμβάνει πολλαπλά φύλλα με χειρόγραφα και δακτυλόγραφα εκδοχές, καταγεγραμμένες ως ενιαία αρχειακή υποενότητα. Η περιγραφή αυτού του συνόλου δεν περιορίζεται στον τίτλο και τη χρονολόγηση, αλλά αποτυπώνει το υλικό υπόστρωμα, τη μορφή των τεκμηρίων και το περιεχόμενό τους, επιτρέποντας την ερμηνευτική προσέγγιση της πρώιμης ποιητικής παραγωγής του Εγγονόπουλου.

Σε μικροεπίπεδο, η τεκμηρίωση μεμονωμένων χειρογράφων —όπως αυτογράφων ποιημάτων με διορθώσεις και σημειώσεις του δημιουργού— αναδεικνύει τη γενετική διάσταση της γραφής. Η δυνατότητα συσχέτισης διαφορετικών σταδίων του ίδιου έργου, μέσω της καταγραφής πολλαπλών εκδοχών σε κοινή αρχειακή ενότητα, επιτρέπει την ανάλυση της εξέλιξης του ποιητικού λόγου και των αισθητικών επιλογών του δημιουργού πριν από την τελική δημοσίευση. Τα παραδείγματα αυτά καταδεικνύουν ότι η αρχειακή τεκμηρίωση δεν λειτουργεί απλώς περιγραφικά, αλλά συγκροτεί ένα ερμηνευτικό εργαλείο, το οποίο υποστηρίζει γενετικές, φιλολογικές και διαθεματικές προσεγγίσεις του έργου του Νίκου Εγγονόπουλου. Η σύνδεση επιμέρους τεκμηρίων με τη συνολική δομή του αρχείου καθιστά εφικτή την κατανόηση του έργου όχι ως στατικού αποτελέσματος, αλλά ως δυναμικής διαδικασίας δημιουργίας.

6. Η ψηφιοποίηση ως ερευνητικό, παιδαγωγικό και πολιτισμικό γεγονός

Το αρχείο ενός συγγραφέα και καλλιτέχνη δεν αποτελεί μόνο ιστορικό ή φιλολογικό τεκμήριο, αλλά και φορέα πολιτισμικής μνήμης και δυναμικό πεδίο μελλοντικής γνώσης. Η ψηφιοποίηση ενός τέτοιου αρχείου δεν συνιστά απλή τεχνική διαδικασία αποθήκευσης και διαχείρισης δεδομένων, αλλά μια σύνθετη επιστημονική, παιδαγωγική και πολιτισμική πράξη, η οποία μετασχηματίζει τον τρόπο με τον οποίο το αρχειακό υλικό καθίσταται ερευνητικά και κοινωνικά αξιοποιήσιμο.

Στην περίπτωση του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου, η ψηφιοποίηση εντάσσεται στο πλαίσιο των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών και υλοποιείται σε στενή συνάρτηση με τη συστηματική αρχειακή τεκμηρίωση. Η διαδικασία βασίζεται σε καθιερωμένες αρχειακές αρχές και πρότυπα περιγραφής, με στόχο τη διατήρηση της αρχικής δομής του αρχείου και την ταυτόχρονη ανάπτυξη ενός συνεκτικού ψηφιακού συστήματος, ικανού να υποστηρίξει μελλοντικές ερευνητικές, εκπαιδευτικές και πολιτισμικές χρήσεις. Η παράλληλη εξέλιξη καταγραφής και ψηφιοποίησης διασφαλίζει ότι κάθε ψηφιακό αντικείμενο αντιστοιχεί σε σαφώς ορισμένη αρχειακή μονάδα, ενισχύοντας τη διαφάνεια και τη μεθοδολογική εγκυρότητα του εγχειρήματος.

Από ερευνητική σκοπιά, η ψηφιοποίηση δημιουργεί τις προϋποθέσεις για νέες μορφές πρόσβασης και ανάλυσης του υλικού. Η συστηματική τεκμηρίωση με μεταδεδομένα επιτρέπει τη σύνθετη αναζήτηση, τη διασύνδεση επιμέρους τεκμηρίων και τη συγκριτική μελέτη διαφορετικών φάσεων της δημιουργικής διαδικασίας.⁶ Ωστόσο, οι δυνατότητες αυτές βρίσκονται ακόμη σε στάδιο διαμόρφωσης και εξαρτώνται από την ολοκλήρωση της τεκμηρίωσης, την ανάπτυξη των ψηφιακών υποδομών και τη διαμόρφωση σαφούς πολιτικής πρόσβασης. Το ψηφιακό αρχείο δεν αντιμετωπίζεται, επομένως, ως έτοιμο εργαλείο, αλλά ως υποδομή εν εξέλιξη, της οποίας η επιστημονική αξία αναμένεται να αναπτυχθεί σταδιακά.

Σε παιδαγωγικό επίπεδο, η ψηφιοποίηση του αρχείου προσφέρει τη δυνατότητα ανάπτυξης καινοτόμων μορφών διδασκαλίας και μάθησης, βασισμένων στην άμεση επαφή με πρωτογενές αρχειακό υλικό. Η εμπλοκή φοιτητών και νέων ερευνητών στη διαδικασία καταγραφής, τεκμηρίωσης και ερμηνείας των τεκμηρίων καλλιεργεί δεξιότητες αρχειακής σκέψης, κριτικής ανάλυσης και

⁶ Στο πεδίο της ψηφιακής κουλτούρας, ο Manuel Castells περιέγραψε την «κοινωνία των δικτύων», στην οποία η γνώση κυκλοφορεί ως ροή μέσα από συνδεδεμένα δίκτυα πληροφορίας, βλ. αναλυτικά, Castells (1996, σσ. 28-34).

διεπιστημονικής συνεργασίας. Οι εκπαιδευτικές αυτές δυνατότητες δεν αποτελούν ακόμη παγιωμένες πρακτικές, αλλά πιλοτικές εφαρμογές, οι οποίες διερευνώνται στο πλαίσιο του έργου και δύνανται να αναπτυχθούν περαιτέρω μελλοντικά.

Σε πολιτισμικό επίπεδο, η ψηφιοποίηση του αρχείου δημιουργεί τις συνθήκες για τη σταδιακή ενίσχυση της ορατότητας και της εξωστρέφειας του έργου του Νίκου Εγγονόπουλου. Η μετατροπή ενός ιδιωτικού αρχειακού συνόλου σε ψηφιακά τεκμηριωμένο πολιτισμικό πόρο εγγράφεται σε μια ευρύτερη διεθνή τάση που αντιμετωπίζει τα αρχεία καλλιτεχνών ως κρίσιμες υποδομές πολιτισμικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η δημόσια διάθεση του υλικού δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη, καθώς προϋποθέτει την επίλυση νομικών, ηθικών και οργανωτικών ζητημάτων που αφορούν τα πνευματικά δικαιώματα, την προστασία ευαίσθητων δεδομένων και τη βιωσιμότητα των ψηφιακών υποδομών.

Η ψηφιοποίηση, συνεπώς, δεν ακυρώνει την υλικότητα του αρχείου, αλλά την επαναδιαπραγματεύεται. Το φυσικό τεκμήριο εξακολουθεί να αποτελεί το πρωτογενές σημείο αναφοράς, ενώ το ψηφιακό του αντίστοιχο λειτουργεί ως εργαλείο πρόσβασης, ερμηνείας και διασύνδεσης. Η συνύπαρξη φυσικού και ψηφιακού αρχείου δημιουργεί ένα διπλό καθεστώς μνήμης και γνώσης, το οποίο απαιτεί προσεκτικό θεωρητικό και μεθοδολογικό χειρισμό. Συνολικά, η ψηφιοποίηση του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου συνιστά ένα ερευνητικό και πολιτισμικό γεγονός υπό διαμόρφωση. Οι δυνατότητές της δεν προβάλλονται ως ήδη πραγματοποιημένα αποτελέσματα, αλλά ως προοπτικές που εξαρτώνται από τη συνεχή επιστημονική εργασία, τη διεπιστημονική συνεργασία και τη θεσμική στήριξη. Σε αυτό το πλαίσιο, το αρχείο αντιμετωπίζεται όχι ως κλειστό σύστημα, αλλά ως δυναμική υποδομή γνώσης, της οποίας η σημασία αναμένεται να ενισχυθεί στο μέλλον.

7. Επιστημονικά ευρήματα και νέες προσεγγίσεις στον Νίκο Εγγονόπουλο

Η συστηματική καταγραφή, ταξινόμηση και τεκμηρίωση του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου δημιουργεί τις προϋποθέσεις για νέες επιστημονικές προσεγγίσεις του έργου και της δημιουργικής φυσιογνωμίας του. Το αρχείο, ως σύνθετο και υβριδικό σώμα, επιτρέπει τη μελέτη όχι μόνο των τελικών μορφών των έργων, αλλά και των διαδικασιών που οδήγησαν στη διαμόρφωσή τους, φωτίζοντας τη σχέση λόγου και εικόνας ως δομικό στοιχείο της καλλιτεχνικής του πρακτικής.

Η ποσοτική χαρτογράφηση του αρχειακού υλικού ανέδειξε την έκταση, την πολυμορφία και την εσωτερική του διαστρωμάτωση. Το αρχείο περιλαμβάνει χιλιάδες χειρόγραφες και έντυπες σελίδες, σημαντικό όγκο φωτογραφικού και εικαστικού υλικού, τετράδια εργασίας, οπτικοακουστικά τεκμήρια και εκτενή προσωπική βιβλιοθήκη. Η κατανομή αυτή δεν έχει απλώς στατιστική αξία, αλλά υποδεικνύει τα πεδία στα οποία συγκεντρώνεται η δημιουργική και πνευματική δραστηριότητα του Εγγονόπουλου. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται συνοπτικά η κατανομή των βασικών κατηγοριών υλικού που συγκροτούν το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου.

Πίνακας 1: Συνολική έκταση και τύποι υλικού του αρχείου

Τύπος υλικού	Ποσότητα
Χαρτώα τεκμήρια / χειρόγραφες και έντυπες σελίδες	6.775

Τύπος υλικού	Ποσότητα
Φωτογραφίες	315
Διαφάνειες / slides	2.369
Οπτικοακουστικό υλικό (VHS, MiniDV, DV8)	20
Βιβλία (τίτλοι)	262
Περιοδικά και εφημερίδες (τίτλοι)	217
Θεατρικά προγράμματα	11
Αφίσες (μεγάλου μεγέθους)	>175
Χαρακτικά / μεταξοτυπίες	Πολλαπλά τεκμήρια
Προσωπικά αντικείμενα και λοιπό υλικό	Περιλαμβάνονται
Εικονογραφημένοι εκπαιδευτικοί τόμοι	8

Το αρχείο καλύπτει την περίοδο 1907–1985, με μεταθανάτιο υποσύνολο (1985-2022).

Η κατανομή αυτή δεν έχει μόνο στατιστικό ενδιαφέρον, αλλά υποδεικνύει τα πεδία στα οποία συγκεντρώνεται η δημιουργική, πνευματική και δημόσια δραστηριότητα του Εγγονόπουλου, προσφέροντας ένα πρώτο ερμηνευτικό πλαίσιο για τη μελέτη της φυσιογνωμίας του αρχείου. Η εσωτερική οργάνωση του αρχείου σε επτά κύριες αρχειακές σειρές —Κείμενα, Εικαστικά έργα, Τετράδια, Επίσημα έγγραφα, Αλληλογραφία, Οπτικοακουστικό υλικό και Βιβλιοθήκη— αντανακλά τη λειτουργική και θεματική πολυπλοκότητα της δραστηριότητας του δημιουργού. Η διάρθρωση αυτή δεν αποτελεί μεταγενέστερη επιβολή, αλλά προκύπτει από την αρχική τάξη και τη λογική συγκρότησης του υλικού από τον ίδιο τον παραγωγό, στοιχείο κρίσιμο για τη φιλολογική και ιστορική ερμηνεία του αρχείου. Οι κύριες αρχειακές σειρές που προέκυψαν από τη διαδικασία ταξινόμησης παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2: *Αρχειακές σειρές του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου*

Αρχειακή σειρά	Περιεχόμενο
Σ1. Κείμενα	Ποιητικά χειρόγραφα, δακτυλόγραφα, μεταφράσεις, προσχέδια, κριτικά κείμενα
Σ2. Εικαστικά έργα	Ζωγραφικά έργα, σχέδια, χαρακτικά, εκθεσιακό υλικό
Σ3. Τετράδια	Τετράδια εργασίας, σημειώσεις, λευκώματα
Σ4. Επίσημα έγγραφα	Διοικητικά, υπηρεσιακά και θεσμικά τεκμήρια
Σ5. Αλληλογραφία	Προσωπική και επαγγελματική αλληλογραφία
Σ6. Οπτικοακουστικό υλικό	Ηχητικά και οπτικοακουστικά τεκμήρια
Σ7. Βιβλιοθήκη	Βιβλία, περιοδικά και έντυπο υλικό της προσωπικής βιβλιοθήκης

Η διάρθρωση αυτή αντανακλά τον υβριδικό χαρακτήρα του αρχείου και καθιστά δυνατή την παράλληλη μελέτη λογοτεχνικών, εικαστικών και τεκμηριακών όψεων του έργου του Εγγονόπουλου, υποστηρίζοντας τόσο θεματικές όσο και γενετικές προσεγγίσεις. Η αναλυτική ταξινόμηση σε υποσειρές, φακέλους και επιμέρους τεκμήρια καθιστά δυνατή την παρακολούθηση της εξέλιξης συγκεκριμένων έργων και θεματικών. Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν οι σειρές που αφορούν την αλληλογραφία, τα τετράδια εργασίας και τα χειρόγραφα, όπου καταγράφονται εντατικά ίχνη της δημιουργικής διαδικασίας, της σχέσης του Εγγονόπουλου με τον εκδοτικό και καλλιτεχνικό χώρο, καθώς και οι μετατοπίσεις της αισθητικής και ιδεολογικής του στάσης στον χρόνο.

Σε αυτό το πλαίσιο, η δυνατότητα καταγραφής πολλαπλών εκδοχών του ίδιου έργου, καθώς και η τεκμηρίωση προσχεδίων και ενδιάμεσων σταδίων, προσφέρει νέα ερμηνευτικά εργαλεία για τη μελέτη της γενετικής της γραφής και της εικαστικής παραγωγής. Το αρχείο επιτρέπει την απομάκρυνση από γραμμικές ή κανονιστικές αναγνώσεις του έργου και ευνοεί την προσέγγιση του Εγγονόπουλου ως δημιουργού σε διαρκή διαπραγμάτευση με την παράδοση, τον μοντερνισμό και τον υπερρεαλισμό. Τα επιστημονικά ευρήματα που προκύπτουν από την επεξεργασία του αρχείου δεν συνιστούν οριστικά συμπεράσματα, αλλά ανοιχτά ερευνητικά πεδία. Η συστηματική τεκμηρίωση και η ψηφιακή αναπαράσταση δημιουργούν τις προϋποθέσεις για νέες αναγνώσεις, συγκριτικές μελέτες και διεπιστημονικές προσεγγίσεις, οι οποίες αναμένεται να αναπτυχθούν περαιτέρω με την ολοκλήρωση και τη σταδιακή αξιοποίηση του ψηφιακού αποθετηρίου.

8. Το αρχείο ως εργαλείο εκπαίδευσης και δημιουργικής παραγωγής

Η αξιοποίηση ενός λογοτεχνικού και καλλιτεχνικού αρχείου δεν περιορίζεται στην επιστημονική έρευνα, αλλά δύναται να επεκταθεί στον χώρο της εκπαίδευσης και της δημιουργικής πρακτικής, υπό την προϋπόθεση ότι η πρόσβαση και η χρήση του υλικού οργανώνονται με σαφές παιδαγωγικό και επιστημονικό πλαίσιο. Στην περίπτωση του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου, οι σχετικές δράσεις δεν συγκροτούν ακόμη ένα σταθεροποιημένο μοντέλο αξιοποίησης, αλλά πιλοτικές εφαρμογές, οι οποίες διερευνούν τις δυνατότητες του αρχείου ως εκπαιδευτικού και πολιτισμικού πόρου.

Η εμπλοκή φοιτητών και νέων ερευνητών στη διαδικασία επεξεργασίας του αρχειακού υλικού έχει λειτουργήσει ως εργαστήριο εξοικείωσης με τις αρχές της αρχειονομίας, της φιλολογικής ανάλυσης και της διεπιστημονικής προσέγγισης. Μέσα από τη μελέτη χειρογράφων, εικαστικών τεκμηρίων και αλληλογραφίας, οι συμμετέχοντες καλούνται να αναστοχαστούν όχι μόνο πάνω στο τελικό έργο, αλλά και πάνω στις διαδικασίες της δημιουργίας, της επιλογής και της ιστορικής εγγραφής. Οι πρακτικές αυτές συμβάλλουν στην καλλιέργεια αρχειακής συνείδησης και κριτικής σκέψης, χωρίς να προϋποθέτουν την πλήρη ή ελεύθερη ψηφιακή διάθεση του αρχείου.⁷

Στο πλαίσιο ακαδημαϊκών μαθημάτων και ερευνητικών συναντήσεων, το αρχειακό υλικό έχει χρησιμοποιηθεί ως αφορμή για αναλυτικές και ερμηνευτικές ασκήσεις, οι οποίες συνδυάζουν φιλολογική προσέγγιση, ιστορικό πλαίσιο και

⁷ Για τη διεπαφή λογοτεχνικών αρχείων με ψηφιακότητα, βλ. Δημητρούλια & Τικτοπούλου (2015).

πολιτισμική ανάλυση. Οι δραστηριότητες αυτές δεν αποσκοπούν στην εξαγωγή γενικεύσιμων συμπερασμάτων, αλλά στη δοκιμή παιδαγωγικών μεθόδων που βασίζονται στην ενεργή συμμετοχή και στην άμεση επαφή με πρωτογενές υλικό. Με τον τρόπο αυτό, το αρχείο λειτουργεί ως μέσο βιωματικής μάθησης, στο οποίο η γνώση παράγεται μέσα από τη διαδικασία της ερμηνείας και όχι ως έτοιμο αποτέλεσμα.

Παράλληλα, έχουν αναπτυχθεί πιλοτικές μορφές δημιουργικής αξιοποίησης του αρχειακού υλικού, οι οποίες διερευνούν τη σχέση του αρχείου με σύγχρονες καλλιτεχνικές πρακτικές. Η μεταφορά αρχειακών τεκμηρίων σε νέα συμφραζόμενα —όπως αναγνώσεις, θεατρικά αναλόγια ή ερμηνευτικές παρουσιάσεις— δεν αντιμετωπίζεται ως αναπαραγωγή του παρελθόντος, αλλά ως διαδικασία διαλόγου με αυτό. Οι δράσεις αυτές δεν συνιστούν ακόμη καθιερωμένες πρακτικές πολιτισμικής παραγωγής, αλλά πειραματικές προσεγγίσεις, οι οποίες αναδεικνύουν τις δυνατότητες του αρχείου να λειτουργήσει ως πηγή έμπνευσης και δημιουργικού αναστοχασμού.⁸

Η διοργάνωση επιστημονικών και εκπαιδευτικών εκδηλώσεων, στο πλαίσιο των οποίων παρουσιάστηκαν αποτελέσματα της αρχειακής επεξεργασίας και δοκιμάστηκαν τρόποι ερμηνευτικής αξιοποίησης του υλικού, λειτούργησε ως χώρος ανταλλαγής γνώσης και εμπειρίας.⁹ Οι εκδηλώσεις αυτές δεν αποσκοπούσαν στη δημόσια προβολή του συνόλου του αρχείου, αλλά στη διερεύνηση της ερευνητικής και παιδαγωγικής του δυναμικής, υπό συνθήκες ελεγχόμενης πρόσβασης και επιστημονικής εποπτείας.

Συνολικά, το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου αναδεικνύεται ως δυναμικό εργαλείο εκπαίδευσης και δημιουργικής παραγωγής, του οποίου οι εφαρμογές βρίσκονται ακόμη σε στάδιο διαμόρφωσης. Η αξία του δεν έγκειται στην άμεση ή καθολική αξιοποίησή του, αλλά στη δυνατότητα ανάπτυξης μεθοδολογικά ελεγχόμενων πρακτικών που συνδέουν την αρχειακή εργασία με την εκπαίδευση, την έρευνα και τη σύγχρονη πολιτισμική δημιουργία. Οι προοπτικές αυτές παραμένουν ανοιχτές και εξαρτώνται από τη συνέχιση της επιστημονικής επεξεργασίας, τη θεσμική στήριξη και τη διαμόρφωση σαφών όρων πρόσβασης και χρήσης του αρχειακού υλικού.

9. Το αρχείο ως ηθικός και αισθητικός τόπος

Η αρχειακή εργασία, όπως προκύπτει από την περίπτωση του Νίκου Εγγονόπουλου, δεν μπορεί να νοηθεί αποκλειστικά ως τεχνική ή διοικητική διαδικασία τεκμηρίωσης, αλλά εμπεριέχει ουσιώδεις ηθικές και αισθητικές διαστάσεις. Το

⁸ Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ο κύκλος εκδηλώσεων «Λέξεις και Σκέψεις» στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση στα τέλη του 2014, ο οποίος εγκαινίασε έναν δημόσιο διάλογο γύρω από διαφορετικές αρχειακές πρακτικές, τη σχέση τους με το εθνικό αφήγημα και την ψηφιακή παρουσία του Καβάφη. Παρά τον επενδυτικό λόγο που συχνά συνοδεύει τη διαχείριση του αρχείου, το Ίδρυμα Ωνάση αναπτύσσει έως σήμερα ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών και καλλιτεχνικών δράσεων, συμπεριλαμβανομένου του Διεθνούς Θερινού Σχολείου Καβάφη. Βλ. <https://www.onassis.org/el/whats-on/cavafologists-cavafistas>

⁹ Για παραδείγματα επιστημονικών συνεδρίων και εκδηλώσεων σχετικών με τις αρχειακές και ψηφιακές πρακτικές του Αρχείου Εγγονόπουλου, βλ. τις σχετικές κατηγορίες στο ArchArt: <https://www.archart.gr/el/category/conference> (ενότητες συνεδρίων), <https://www.archart.gr/el/category/news-and-events> (ενότητες ειδήσεων και εκδηλώσεων). Επίσης, βλ. Νιαγάσα (2024, σσ. 122-126) και Πολίτη (2025).

αρχείο συγκροτεί έναν τόπο όπου η δημιουργική πράξη, η ιστορική μνήμη και η επιστημονική ερμηνεία συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν, θέτοντας ερωτήματα όχι μόνο για το τι διασώζεται, αλλά και για το πώς και υπό ποιους όρους καθίσταται ερμηνεύσιμο.

Στην περίπτωση του Αρχείου Νίκου Εγγονόπουλου, η αρχειακή επεξεργασία υπογραμμίζει ότι η τέχνη, η εκπαίδευση και η αρχειοθέτηση συγκλίνουν σε ένα ενιαίο πεδίο πολιτισμικού αναστοχασμού. Η συστηματική φροντίδα των τεκμηρίων, η τεκμηρίωση της δημιουργικής διαδικασίας και η σταδιακή ψηφιακή αναπαράστασή τους συνιστούν πράξεις που υπερβαίνουν τη διατήρηση του παρελθόντος και εγγράφονται σε μια ευρύτερη προβληματική για τη σχέση μνήμης, γνώσης και δημόσιου χώρου.¹⁰

Το αρχείο λειτουργεί, έτσι, ως αισθητικός τόπος, στον οποίο η υλικότητα των τεκμηρίων –χειρόγραφα, εικαστικά έργα, τετράδια, διορθώσεις– καθιστά ορατή τη δυσκολία, την αβεβαιότητα και την εργώδη φύση της δημιουργίας. Η πρόσβαση σε αυτά τα ίχνη δεν οδηγεί σε μια εξιδανικευμένη εικόνα του δημιουργού, αλλά σε μια βαθύτερη κατανόηση της τέχνης ως διαδικασίας διακινδύνευσης, επανεξέτασης και συνεχούς διαπραγμάτευσης με τη μορφή και το νόημα.¹¹

Παράλληλα, το αρχείο συγκροτεί έναν ηθικό τόπο,¹² στον βαθμό που εγείρει ζητήματα ευθύνης απέναντι στη μνήμη, την ιστορικότητα και τη δημόσια χρήση του πολιτισμικού παρελθόντος. Η ψηφιακή επεξεργασία και η ενδεχόμενη μελλοντική διάθεση του υλικού δεν αποτελούν ουδέτερες πράξεις, αλλά διαδικασίες που προϋποθέτουν σαφείς επιλογές σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων, την αποφυγή εμπορευματοποίησης και τη διασφάλιση της επιστημονικής εγκυρότητας. Υπό αυτή την έννοια, η αρχειοθέτηση δεν αφορά μόνο την τεχνική διαχείριση της πληροφορίας, αλλά και τη συγκρότηση ενός πλαισίου αξιών που διέπει τη σχέση κοινωνίας και πολιτισμικής κληρονομιάς.

Η ψηφιακή μετατροπή του αρχείου, ακόμη και σε πιλοτικό στάδιο, αναδεικνύει μια νέα μορφή πολιτισμικής μνήμης, διαμεσολαβημένη από τεχνολογικά μέσα. Η μνήμη αυτή δεν είναι στατική, αλλά διαμορφώνεται μέσα από επιλογές τεκμηρίωσης, ταξινόμησης και ερμηνείας, οι οποίες επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο το έργο του Εγγονόπουλου θα αναγνωστεί και θα επανενταχθεί στον σύγχρονο πολιτισμικό διάλογο.¹³ Το αρχείο δεν λειτουργεί, επομένως, ως ουδέτερη αποθήκη, αλλά ως ενεργός παράγοντας διαμόρφωσης της συλλογικής πρόσληψης.

¹⁰ Αναλυτικά, βλ. Hedstrom (2002).

¹¹ Μεταξύ άλλων, με αφορμή το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου ο σκηνοθέτης και συγγραφέας Ανδρέας Φλουράκης εμπνεύστηκε και δημιούργησε το έργο *Πώς έμαθε το ψάρι αγγλικά*, Κάπα εκδοτική, Αθήνα 2025. Στο εν λόγω παρακολουθούμε την άνοδο και την κυριαρχία ενός καινούριου πολιτισμού, που οι άνθρωποι αρχίζουν σταδιακά να μην είναι στο επίκεντρο.

¹² Η έννοια της πολιτισμικής μνήμης, όπως την ανέπτυξε η Aleida Assmann, αφορά μια κατεχοχίν πολιτική και ιδεολογική πράξη, η οποία σχετίζεται με την επιλογή του τι διασώζεται, πώς παρουσιάζεται και με ποια εργαλεία καθίσταται προσβάσιμο ένα πολιτιστικό σώμα. Αναλυτικά, βλ. Assmann (2011, σσ. 25-30).

¹³ Η ψηφιακή διάσταση μπορεί να συσχετιστεί με την έννοια της τεχνικής μνήμης, δηλαδή των εξωτερικών υλικών μέσων διατήρησης της γνώσης. Ο Bernard Stiegler υποστηρίζει ότι η τεχνική μνήμη αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της ανθρώπινης εξέλιξης, επισημαίνοντας παράλληλα τους κινδύνους που ενέχουν οι σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες για τη διαδικασία ατομικής και συλλογικής μετάδοσης της γνώσης. Αναλυτικά, βλ. Stiegler (1998, σσ. 172-180).

10. Συμπεράσματα

Το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου συνιστά ένα σύνθετο λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό σύνολο, του οποίου η αξία έγκειται τόσο στην έκταση και την ποικιλία των τεκμηρίων όσο και στον τρόπο με τον οποίο αυτά μπορούν να ερμηνευτούν μέσα από σύγχρονες αρχειακές και ψηφιακές μεθοδολογίες. Η παρούσα μελέτη δεν αντιμετώπισε το αρχείο ως ήδη ολοκληρωμένο ψηφιακό αποθετήριο, αλλά ως εν εξελίξει εγχείρημα, του οποίου οι επιστημονικές, παιδαγωγικές και πολιτισμικές δυνατότητες διαμορφώνονται σταδιακά.

Η συστηματική καταγραφή, ταξινόμηση και τεκμηρίωση του υλικού ανέδειξε τον υβριδικό χαρακτήρα του αρχείου, όπου λόγος και εικόνα συνυπάρχουν οργανικά, προσφέροντας νέες δυνατότητες για φιλολογικές, γενετικές και διαθεματικές προσεγγίσεις του έργου του Εγγονόπουλου. Παράλληλα, η ψηφιοποίηση, ως ερευνητική και πολιτισμική πρακτική, προσδιορίστηκε όχι ως αυτοσκοπός, αλλά ως εργαλείο που δύναται να υποστηρίξει μελλοντικές μορφές έρευνας, εκπαίδευσης και δημιουργικής αξιοποίησης, υπό σαφείς θεσμικούς και επιστημονικούς όρους. Η αρχειακή εργασία συνιστά κατεξοχήν πράξη ευθύνης απέναντι στη μνήμη και την πολιτισμική κληρονομιά. Το αρχείο του Νίκου Εγγονόπουλου, μέσα από την προσεκτική και μεθοδική του επεξεργασία, αναδεικνύεται όχι μόνο ως πηγή γνώσης για το παρελθόν, αλλά και ως δυναμικό πεδίο στοχασμού για το παρόν και το μέλλον των ανθρωπιστικών σπουδών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ακριτίδου, Μ. (2015). *Οι νεοελληνικές σπουδές μπροστά στην ψηφιακή πραγματικότητα: Η ανάπτυξη ψηφιακού σώματος νεοελληνικής ποίησης από το ΚΕΓ με το διεθνές πρότυπο Text Encoding Initiative. Στο Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία. Πρακτικά Ε΄ Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (τ. Δ΄) (σσ. 663-691). Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών. https://www.eens.org/EENS_congresses/2014/akritidou_maria.pdf.*
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Bode, K. (2024). The archive. In A. Hammond (Ed.), *The Cambridge Companion to Literature in a Digital Age* (pp. 89-106). Cambridge University Press.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell.
- Dever, M., & Morra, L. (2014). Literary archives, materiality and the digital. *Archives and Manuscripts*, 42(3), 223-226. <https://doi.org/10.1080/01576895.2014.966731>.
- Δημητρούλια, Τ., & Τικτοπούλου, Κ. (2015). *Ψηφιακές λογοτεχνικές σπουδές. Σύσδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. <http://dx.doi.org/10.57713/kallipos-472>.
- Εγγονόπουλος, Ν. (2025). *À revoir: Theophilos* (Ε. Αρσενίου, Επιμ.). Ύψιλον.
- Hayles, N. K. (2010). *My mother was a computer: Digital subjects and literary texts*. University of Chicago Press.
- Hedstrom, M. (2002). Archives, memory, and interfaces with the past. *Archives and Museum Informatics*, 2(1-2), 21-43. <https://doi.org/10.1007/BF02435629>.
- ICOM. (2019). *Welcome to the International Committee for Literary and Composers' Museums website*. <https://iclm.mini.icom.museum/welcome-to-the-international-committee-for-literary-and-composers-museums-website/>.
- Νιαγάσα, Κ. (2024). Η ζωή των προσωπικών αρχείων και η σημασία τους: Ακολουθώντας το παράδειγμα «Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου». *Folio*, 5, 122-126.
- Πάντειο Πανεπιστήμιο. (2025, Μάιος). *Ημερίδα με θέμα «Ψηφιακή αρχειοθέτηση ως μέσο διάσωσης, έμπνευσης και διάδοσης του πολιτιστικού αποτυπώματος: Το Αρχείο Νίκου Εγγονόπουλου»*. <https://cmc.panteion.gr/nea/5-2025-10-00-19-00>.
- Πολίτη, Ε. (2025, 11 Νοεμβρίου). *Τα λογοτεχνικά αρχεία: Η περίπτωση του αρχείου του Νίκου Εγγονόπουλου. Νέο Πλανόδιον*. <https://neoplanodion.gr/2025/11/11/logotexnika-arxeia/>.
- Pressman, J., & Swanstrom, M. (2013). The literary and/as the digital humanities. *Digital Humanities Quarterly*, 7(1), 1-13.
- Stiegler, B. (1998). *Technics and time, 1: The fault of Epimetheus*. Stanford University Press.
- Φλουράκης, Α. (2025). *Πώς έμαθε το ψάρι Αγγλικά*. Κάπα Εκδοτική.
- Χρυσανθόπουλος, Μ. (2020, Δεκέμβριος). Το αρχείο Καβάφη στον κόσμο των διαδικτυακών ψηφιακών λογοτεχνικών αρχείων. *Νέα Εστία*, 1885, 394-402.
- Διεθνές Θερινό Σχολείο Καβάφη, <https://www.onassis.org/el/whats-on/cavafologists-cavafistas>.

Abstract

Elisavet Arseniou, Charalampos Otampasis, Panagiotis Felekis

Nikos Engonopoulos Archive: from private collection to public creativity

This study illustrates the Nikos Engonopoulos Archive as a complex literary and artistic document and as a case study for contemporary archival and digital practices in the humanities. It focuses on the nature, structure, and interpretive possibilities of the archive, highlighting its hybrid character, where words and images coexist organically. The study approaches archival processing not as a neutral technical process, but as a scientific, cultural, and pedagogical practice that influences the way the creator's work is received and interpreted.

Particular emphasis is placed on the process of classifying, documenting, and digitizing the archive, which is examined as an infrastructure in progress rather than a complete digital repository. In this context, the possibilities created for new literary, generative, and interdisciplinary approaches are analyzed, as well as the limitations arising from issues of access, copyright, and institutional management. At the same time, the study explores pilot forms of educational and creative use of archival material, treating them as indicative practices rather than established results.

Finally, the archive is approached as an ethical and aesthetic space, in which memory, historicity, and digital representation jointly shape new conditions for interpretation and cultural reflection. The study argues that the Nikos Engonopoulos Archive constitutes a dynamic field of knowledge, whose importance is expected to be enhanced through continuous scientific processing and methodical exploitation.